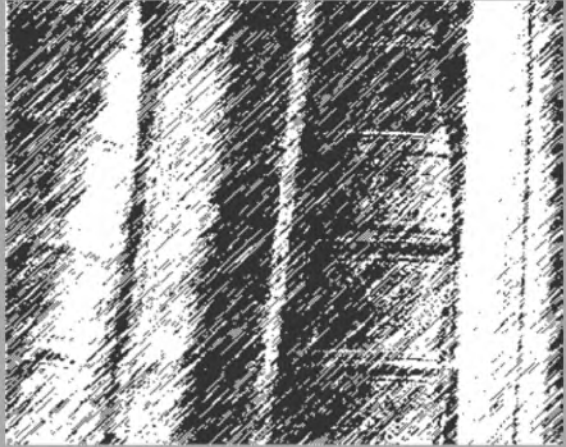

IRENA PILCH

Osobowość makiaweliczna rodziców i ich dzieci – makiawelizm jako zagrożenie zdrowia i dobrostanu jednostki

Machiavellian personality of parents and their children – Machiavellianism as a danger for health and development of an individual

Abstract: The article presents the role of parents' personality in the development of an individual, taking into consideration the features of parents' and child's Machiavellian personality constituting health danger. An overview of the studies on child's Machiavellianism was made, and the perspectives of the subject-matter in question were outlined.

Key words: Machiavellianism, pathology, personality, adolescence.

Osobowość rodziców jest jednym z ważnych czynników, decydujących o efektach socjalizacji w rodzinie. Istotne są zarówno normy i wartości, które rodzice chcą przekazać potomstwu, jak i sposoby ich przekazywania, a także jakość codziennych interakcji. Jedną z właściwości, mogących wpłynąć niekorzystnie na proces socjalizacji dziecka, na treść społecznego przekazu i jego rezultaty, jest osobowość makiaweliczna rodziców. Człowiek reprezentujący ten typ osobowości, mający u podłoża uogólnioną, negatywną postawę wobec innych ludzi oraz egocentryczną motywację, jest niezdolny do przekazania dziecku umiejętności niezbędnych w społecznym współżyciu. Analiza wpływu osobowości makiawelicznej rodziców na socjalizację dziecka w rodzinie jest trudna, ze względu na niewielki zasób badań empirycznych, których przedmiotem byli rodzice i dzieci. Wyniki tych badań upoważniają jednak do postawienia ważnych pytań, wymagających w przyszłości empirycznej weryfikacji.

Makiawelizm, rozumiany jako zmienna osobowościowa, został wprowadzony do psychologii przez Richarda Christie. Badacz użył tego terminu do opisu syndromu osobowości, którego istotą było osiąganie celów interpersonalnych wskutek manipulacji partnerem interakcji (Christie, Geis, 1970). Kryterium, służącym do określenia natężenia tej właściwości, był stopień zgody z twierdzeniami, zaczerpniętymi z dzieł Niccolò Machiavellego, renesansowego pisarza politycznego, tworzącymi skalę makiawelizmu (Mach). W skład syndromu wchodziły następujące właściwości: uogólniona negatywna ocena innych ludzi, którzy uważani są za złych i niegodnych zaufania, akceptacja manipulacji jako środka osiągnięcia celów, elastyczna moralność, nastawienie na kontrolę sytuacji, odporność na wpływ społeczny, orientacja zadaniowa oraz brak ciepła w kontaktach interpersonalnych.

Początkowo Christie i jego współpracownicy byli pewni, że jedną z właściwości makiawelisty jest pozostawanie w normie psychicznej. Dopiero w badaniach późniejszych wykazano liczne związki makiawelizmu z patologią. Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie empirycznych dowodów na związki makiawelizmu z zaburzeniami i chorobami psychicznymi oraz przegląd wyników dotychczas prowadzonych badań nad kształtowaniem się makiawelizmu u dzieci, a także przedstawienie propozycji dalszych badań w tym zakresie. Dotychczas bowiem badacze makiawelizmu skupiali się prawie wyłącznie na skutkach, jakie wywołuje makiawelizm ludzi dorosłych, przy czym fakt, że makiaweliści są nie tylko pracownikami czy kierownikami, lecz także pierwszymi nauczycielami swych dzieci, przekazującymi im własną, bardzo specyficzną wizję świata i ludzi, wraz ze sposobami ich traktowania, nie był przedmiotem rozważań.

Związki makiawelizmu z patologią

Analizując zagrożenia, jakie niesie z sobą syndrom makiawelizmu, możemy koncentrować uwagę zarówno na makiaweliście w roli rodzica – a więc osoby powołanej do zaspokajania wszelkich potrzeb małego dziecka oraz kształtującej jego system wartości i wzorce zachowania, jak i na makiawelicznym dziecku w grupie rówieśniczej i w rodzinie. Aby zrozumieć związane z tym problemy, prześledźmy wyniki badań, wskazujące na szczególne powiązania makiawelizmu z patologicznymi cechami i zachowaniami.

Związek makiawelizmu z psychopatią opisywany był wielokrotnie na podstawie wyników badań dorosłych i dzieci (McHoskey, Worzel, Szyarto, 1998, s. 192–210; McHoskey, 2001, s. 701–798; Paulhus, Williams, 2002, s. 556–563; Draheim, 2004). Związek ten jest tak silny, a wyniki badań tak powtarzalne, że niektórzy badacze traktują obydwa konstrukty jako tożsame. Byliby więc makiaweliści „psychopatami, którym się powiodło” czy też osobami zajmującymi środkową część wymiaru psychopatii. Cechy dla psychopatii charakterystyczne, wpływające destrukcyjnie na relacje interpersonalne psychopaty, takie jak: słabość uczuć złożonych, błędy w ocenie otoczenia, impulsywność, brak poczucia winy i wyrzutów sumienia, nieumiejętność przewidywania czy brak wglądu (Jakubik, 1999), będą prawdopodobnie u makiawelisty obecne, choć w mniejszym natężeniu. Będą one wpływały na pełnienie ról rodzicielskich, utrudniając należyte zaspokajanie potrzeb psychicznych dziecka. W swych badaniach McHoskey (2001) wykazał także związek makiawelizmu z innymi rodzajami zaburzeń osobowości u obu płci: osobowością pograniczną (*borderline*), paranoidalną, pasywno-agresywną. Najlepszymi predyktorami makiawelizmu były właściwości osobowości pogranicznej, charakteryzującej się m.in. niezrównoważeniem emocjonalnym, impulsywnymi zachowaniami autodestrukcyjnymi oraz silnymi, lecz nietrwałymi związkami z ludźmi (Jakubik, 1999).

Makiawelizm koreluje także z narcyzmem, psychotyzmem (Allsopp, Eysenck, Eysenck, 1991, s. 29–41; Maruśić, Bratko, Zarevski, 1995, s. 941–943), neurotyzmem (Ramanaich, Byravan, Detwiler, 1994, s. 937–938; Sutton, Keogh, 2001, s. 137–149; Paulhus, Williams, Harms, 2001) i tendencjami paranoidalnymi (Christoffersen, Stamp, 1995, s. 67–70).

Sjöberg (2001, s. 79–95) ustalił, że makiawelizm łączy silna, ujemna korelacja z inteligencją emocjonalną, a w kolejnych badaniach makiawelizm korelował z aleksytymią oraz ujemnie – z empatią i samoaktualizacją (Sjöberg, Littorin, 2003; Wastell, Booth, 2003, s. 730–744).

W badaniach Rushtona, Chrisjohna i Fekkena (1981, s. 293–302) duży zestaw kwestionariuszy do analizy orientacji prospołecznej (mierzący m.in. altruizm, empatię, zainteresowanie społeczne) korelował ujemnie ze skalą makiawelizmu. Autorzy określili makiawelizm miarą „nieodpowiedzialności społecznej”. W badaniach polskich stwierdzono negatywny związek między makiawelizmem a inteligencją społeczną (Śmieja, 2005, s. 23–36). Makiawelizm wiąże się także z innymi niekorzystnymi zjawiskami, takimi jak problemy interpersonalne, antyspołeczne zachowanie, kłamstwo, oszustwo (Gurtman, 1992, s. 989–1002; Kashy, DePaulo, 1996, s. 1037–1051; Wirtz, Kum, 2004, s. 159–175; McHoskey, 1999). W badaniach Gurtmana (1992) uzyskano metodą samoopisu długą listę problemów odczuwanych przez makiawelistów w kontaktach z ludźmi, zawierającą m.in. nadmierną mściwość, skłonność do rywalizacji, trudność w uwzględnianiu potrzeb partnera, w zaufaniu innej osobie, podejrzliwość, zazdrość, trudność w wyrażaniu podziwu, wyrażaniu uczuć wprost, okazywaniu przywiązania i odczuwaniu bliskości.

Ograniczenia i trudności makiawelistów dotyczą głównie nawiązywania i utrzymywania bliskich związków interpersonalnych. Podobne problemy muszą się pojawić w sytuacji, gdy partnerami interakcji są własne dzieci. Makiawelista, przekazując swemu potomstwu niepożądane normy i wzorce, może jednocześnie mieć duże trudności z zapewnieniem dzieciom bezpieczeństwa, ciepła i miłości, niezbędnych do prawidłowego ich rozwoju.

Makiawelizm dziecięcy – przegląd badań

Do badania makiawelizmu u dzieci używana jest zwykle skala Kidie Mach, wersja skali Mach IV dla dorosłych (Christie, Geis, 1970). Makiawelizm dzieci jest powiązany z kolejnością urodzenia – u najstarszych dzieci jest niższy niż u młodszych (Tripathi, Sinha, 1981, s. 58–61). Może to być związane z odmiennym sposobem wychowywania dzieci pierwotnych, a także z inną sytuacją domową kolejnego rodzeństwa, zmuszonego do rywalizacji ze starszymi o względy rodziców. Na makiawelizm dzieci mogą wpływać też cechy formalne rodziny. Ricks i Fraedrich (1999, s. 197–205) zanalizowali dane demograficzne, dochodząc do wniosku, że występuje zależność między wielkością rodziny macierzystej a makiawelizmem dorosłych: im mniejsza była rodzina, w której się wychowywali, tym większy poziom makiawelizmu. Makiawelizm

jest związany z wiekiem dziecka – nasila się do późnej adolescencji, a dopiero potem maleje (M u d r a c k, 1989), oraz z płcią – dziewczynki osiąga ją zwykle wyniki niższe niż chłopcy.

Nie ulega wątpliwości, że tendencje makiaweliczne przekazywane są drogą społecznego uczenia się. Jednak otwarte pozostaje pytanie, czy mogą być także przekazywane w wyniku dziedziczenia. Pewne dowody świadczą o dziedziczeniu altruizmu i empatii. Obie te właściwości korelują z makiawelizmem negatywnie. W i l s o n et al., (1996, s. 285–299) na tej podstawie wnioskują, że makiawelizm może być częściowo uwarunkowany genetycznie. Jest to jednak wyłącznie hipoteza wymagająca potwierdzenia.

W jaki sposób rodzice kształtują postawę makiaweliczną swych dzieci? Przypuszczalnie ten specyficzny zespół norm i przekonań przekazywany jest w procesie socjalizacji, zarówno w wyniku modelowania, jak i dzięki identyfikacji z rodzicami. Tą drogą dokonuje się przejęcie makiawelicznego obrazu świata jako pola walki i ludzi jako cynicznych i niegodnych zaufania. Jednocześnie dziecko uczy się konkretnych sposobów osiągania celów w relacjach interpersonalnych, z zastosowaniem przedmiotowego traktowania partnera i manipulacji. Towarzyszy temu pobudzanie egocentrycznej motywacji dziecka i nauka zawieszania lub wybiórczego traktowania norm i wartości moralnych, gdy ich respektowanie przeszkodziłoby w realizacji osobistego celu. Dziecko makiaweliczne zna normy – wie, co jest dobre, a co złe, ale ta wiedza nie przeszkadza mu w ich naginaniu lub łamaniu, gdy „sytuacja tego wymaga”.

Hipoteza konkurencyjna oparta jest na założeniu, że dzieci uczą się roli komplementarnej w stosunku do ról granych przez rodziców. Zgodnie z tą hipotezą dzieci makiawelistów, od których rodzice wymagałoby podporządkowania, przyswajałyby schemat zachowania osoby polegającej na manipulacji, a więc ufnej i uległej, dzieci niemakiawelistów zaś wchodziłyby w rolę manipulantów: dostrzegając „miętkość” i ufną postawę rodziców, ćwiczyłyby się na tym podatnym materiale w sztuce manipulacji.

Druga z przedstawionych hipotez wydaje się mniej prawdopodobna. Można bez większego wysiłku wyobrazić sobie sytuację, gdy makiaweliczny rodzic z premedytacją wpaja swym dzieciom sztywny system norm i wartości, które nie są odbiciem jego osobistej postawy wobec świata oraz ludzi, lecz raczej służą zapewnieniu posłuszeństwa. Rodzic taki może wymagać od dziecka całkowitego zaufania, lojalności, szczerości, czyli cech niemakiawelistów. Jednak, z drugiej strony, dziecko obserwując bezpośrednio zachowania rodzica, dostrzega niespójność między tymi dwoma rodzajami przekazu. Co będzie w tej sytuacji skuteczniej wpływało na kształtowanie się postawy dziecka? Jeśli matka i ojciec różnią się pod

względem makiawelizmu, a więc próbują realizować odmienne ideały wychowawcze, sytuacja jest jeszcze bardziej skomplikowana. Gdy jednak wyobrazimy sobie rodzinę, w której rodzice prezentują niemakiaweliczny wzór zachowania, zaś dziecko nie pozostaje jednocześnie pod wpływem innej osoby znaczącej o wysokim makiawelizmie, która mogłaby pełnić rolę modelu, trudno zrozumieć, co mogłoby skłonić dziecko do przyjęcia postawy komplementarnej. Postawa makiaweliczna nie wynika przecież z prostej konstatacji, że w wypadku niektórych ludzi manipulacja jest najprostszą drogą osiągnięcia tego, na co mamy ochotę. Aby rozwijać taką strategię, dziecko musi skądś czerpać wzory i przekonanie, że jest to droga słuszna. Inaczej musielibyśmy założyć, że dziecko jest „urodzonym makiawelistą” i jeżeli nie napotka oporu ze strony otoczenia (rodziców), będzie ćwiczyć się w sztuce manipulacji. Takie założenie nie wydaje się zasadne.

Próby weryfikacji wymienionych hipotez nie przyniosły ostatecznego rozstrzygnięcia. Na podstawie badań stwierdzono, że związki makiawelizmu rodziców i ich dzieci zależą od wieku potomstwa. U dzieci poniżej 6. roku życia makiawelizm dziecka i rodziców skorelowany był ujemnie (Dien, 1974, s. 508–516; Dien, Fujisawa, 1979, s. 508–516), a u dzieci 12–17-letnich dodatnio (Kraut, Price, 1976, s. 782–786; O’Kelly, Solar, 1971, s. 265–266). Natomiast w grupie studentów korelacji nie znaleziono (Touhey, 1973, s. 194–206). Gdyby na podstawie wskazanych wyników chcieć wnioskować, który z opisanych mechanizmów działa, należałoby założyć, że małe dzieci przyjmują rolę komplementarną, następnie zmieniają orientację na drodze modelowania i identyfikacji, po czym orientacja ta ulega dalszym modyfikacjom, w zależności od wpływów środowiska pozarodzinnego.

Badanie Krauta i Price’a (1976) zwraca uwagę na jeszcze jeden aspekt omawianego problemu: przekonania makiaweliczne i tendencja do zachowań manipulacyjnych mogą się kształtować osobno. Dzieci w tym eksperymencie uczestniczyły w grze wymagającej skutecznego manipulowania. Sukces dziecka w grze był skorelowany z makiawelizmem jego rodziców, lecz nie był związany z wynikiem samego dziecka w skali makiawelizmu dziecięcego. Można zatem sądzić, że dzieci nauczyły się skutecznych w tej sytuacji zachowań od swych rodziców, co jednak nie było równoznaczne z przejęciem makiawelicznego systemu przekonań. W innych badaniach z udziałem dzieci zakładano więc niesłusznie, że wynik w skali Kiddie Mach, mierząc przekonania dzieci, pozwala wyciągać wnioski dotyczące zachowania, co sprawdzało się wcześniej w grupach dorosłych. Być może w wypadku dzieci związek ten nie jest taki oczywisty. Dodatkowo, w eksperymencie Krauta i Price’a okazało się, że trafność percepcji partnera w grze nie była skorelowana z makiawelizmem

rodziców uczestnika, z czego autorzy wyciągają wniosek, że makiaweliczni rodzice nie przekazali tej umiejętności swym dzieciom, być może dlatego, że będąc skutecznymi w przekonywaniu, nie rozwinęli w dzieciach zdolności odróżniania prawdy od fałszu.

Mechanizm tworzenia się postawy makiawelicznej u dziecka w rodzinie nie został wyjaśniony. Być może w grę wchodzi dodatkowe czynniki, wykraczające poza proste modelowanie czy przejmowanie roli komplementarnej w stosunku do roli rodzica. Makiawelizm to nie tylko postawy i zachowania manipulujące, lecz także przedmiotowy, zimny stosunek do innych ludzi oraz brak empatii. Wczesne zaburzenia rozwoju emocjonalnego dziecka, polegające na przykład na braku emocjonalnego dostrojenia matki i dziecka, są w stanie ograniczyć zdolność do empatycznego reagowania w kontaktach interpersonalnych, co może stać się podstawą makiawelicznego „syndromu chłodu”, niezależnie od poziomu makiawelizmu rodziców (Draheim, 2004).

Jakie są charakterystyczne właściwości makiawelizmu dziecięcego? Badania makiawelizmu w grupach dziecięcych często potwierdzały prawidłowości odkryte wcześniej w grupach dorosłych. W badaniu Podérico (1987, s. 1041–1042) uzyskano korelację między makiawelizmem i lękiem u dzieci. Makiawelizm korelował także z psychotyzmem i neurotyzmem oraz negatywnie ze skalą kłamstwa testu Eysencka, zaś korelacja z psychotyzmem była wyższa wśród chłopców (Sutton, Keogh, 2001, s. 137–148). W tym badaniu wykazano również, że z wiekiem wzrasta cynizm i pesymizm dzieci, wyrażający się brakiem wiary w naturę ludzką. Barnett i Thompson (1985, s. 295–305) dowiedli, że makiawelizm dziecięcy jest związany z niższą empatią i mniejszą tendencją do pomagania innym (ocenianą przez nauczycieli). Jednocześnie dzieci makiaweliczne nie wyróżniały się brakiem umiejętności przyjmowania perspektywy partnera w sytuacji pomagania, co oznacza, że są w stanie wykorzystywać tę umiejętność przeciwko innym, gdyż brak im emocjonalnej wrażliwości. Odpowiednikiem wielu eksperymentów, w których dośroli makiaweliści wpływali na partnerów, nie stroniąc od oszustwa i kłamstwa, było badanie Braginsky (1970, s. 77–99), w którym dzieci namawiały rówieśnika do zjedzenia gorzkich krakersów. Mali makiaweliści oszukiwali bardziej i byli bardziej skuteczni, a jednocześnie byli oceniani przez dorosłych obserwatorów jako uczciwsi od pozostałych dzieci.

Na specyficzne cechy makiawelizmu dziecięcego zwracają uwagę badania Andreou (2000, s. 297–309), poświęcone przemocy wśród dzieci. Makiawelizm korelował zarówno ze znęcaniem się, jak i z byciem ofiarą, ale tylko wśród chłopców. Dokładna analiza wykazała w grupie chłopców korelację niewiary w naturę ludzką ze znęcaniem się nad innymi i doświadczaniem przemocy ze strony kolegów, nieufność wiązała się z do-

świadczaniem przemocy niezależnie od płci, a aprobatą manipulacji korelowała ze znęcaniem się nad innymi, lecz jedynie w grupie dziewcząt. Dzieci o najwyższym makiawelizmie należały do grupy przyjmującej na przemian rolę dręczyciela i ofiary, najniższy makiawelizm zaś przejawiała grupa dzieci niepodejmujących żadnej z tych ról. Wyniki badań Andreou stanowią jeden z nielicznych, bezpośrednich dowodów empirycznych, świadczących o destrukcyjnej roli makiawelizmu u dzieci.

Portrety dwóch typów młodocianych makiawelistów stworzył Draheim (2004) na podstawie serii badań empirycznych. Opisał on dwa typy makiawelizmu u dzieci: zimny, cechujący się deficytem empatii i brakiem poczucia winy w sytuacji przekraczania normy, oraz gorący, związany z impulsywnością, wysokim lękiem i słabą kontrolą zachowania. Wspólną właściwością jest manipulacyjność, jednak cechy osobowości tych grup dzieci są odmienne. Draheim stwierdził, że typ zimny cechuje egoizm i wyrachowanie, materializm i instrumentalne podejście do ludzi, a typ gorący jest złośliwy, niecierpliwy, nieprzyjmujący odpowiedzialności za swe czyny i przejawiający wiele konfliktów wewnętrznych. Obydwa typy korelują wysoko z psychopatią i ujemnie z inteligencją społeczną. Obydwa stanowią, na różne sposoby, potencjalnie źródło problemów wychowawczych, jednak natężenie cech charakterystycznych jest związane z płcią dziecka. Cechy obydwu typów mogą współistnieć – za osoby szczególnie zagrożone pojawieniem się zachowań agresywnych autor uważa chłopców z cechami ciepłej i zimnej osobowości jednocześnie.

Rodzina ma niewątpliwie największy wpływ na kształtowanie się postaw makiawelicznych dziecka. Jednak w okresie dorastania i dorosłości socjalizacyjna rola rodziny macierzystej słabnie, ustępując miejsca wpływom innych grup i instytucji. Jest rzeczą ciekawą, że niezależnie od środowiska, makiawelizm maleje z wiekiem, a proces ten trwa do około 37. roku życia (Mudrack, 1989, s. 1047–1050). Czterdziestoletni dorośli, badani przez Hunta i Chonko (1984) w początkach lat 80., wywodzili się z pokolenia studentów badanych 20 lat wcześniej przez Christiego i Geis (1970). Mieli oni znacząco niższe wyniki w skali Mach, w porównaniu z wynikami ich rówieśników w badaniach sprzed lat. Nie jest więc prawdą, że każde kolejne pokolenie jest bardziej makiaweliczne. Być może makiaweliczna ideologia, stosowana w praktyce, w wielu wypadkach weryfikowana jest i łagodzona wskutek osobistych doświadczeń kontaktu z ludźmi. Jednak średni poziom makiawelizmu wśród studentów, według źródeł amerykańskich, podwyższył się w ciągu ostatnich 40 lat w sposób istotny (Webster, Harmon, 2002, s. 435–445). Zapewne różnice te przypisać należy zmianom społeczno-ekonomicznym, które także odzwierciedlać się będą w zmianie modeli wychowania, w szkole

i w rodzinie. Ponieważ w badaniach Webstera i Harmona nie znaleziono istotnych różnic w wynikach studentek i studentów, choć różnice płciowe były regułą w poprzednich badaniach, autorzy przypuszczają, że jednym z ważnych czynników zmiany było równouprawnienie kobiet. Matki współczesnych studentek, wykształcone i wyemancypowane, przekazały córkom nie tylko wiarę we własne możliwości, pęd do kariery i motywację sukcesu, lecz także bardziej makiaweliczny obraz świata, w którym trwa walka o sukces. Kilkadziesiąt lat temu, gdy dziewczynki przygotowywane były raczej do roli żony i matki, wzorzec taki nie był społecznie pożądany.

Przyszłość badań nad makiawelizmem rodziców i ich dzieci

Rodzina jest pierwszym i przez długi czas najważniejszym środowiskiem wychowawczym i miejscem socjalizacji dziecka (por. Przetacznik-Gierowska, Tyszkowa, 1996). Członków rodziny łączą zwykle silne więzi emocjonalne, stanowiące źródło nagród i kar społecznych. Rodzice są dla dzieci dostarczycielami sposobów zachowania i nauczycielami przekazującymi wzorce postępowania. Od nich zależy w dużym stopniu świat przeżyć emocjonalnych dziecka. Makiawelizm rodziców, będący przykładem cechy kardynalnej w rozumieniu Allporta, czyli takiej, która zmienia jakość wszystkich pozostałych cech osobowości, z pewnością stwarza specyficzny kontekst wychowawczy, rzutujący na rozwój dziecka.

Wpływ makiawelicznych rodziców może dokonywać się wprost, poprzez uczenie makiawelicznej wizji świata, którego główne elementy stanowią: brak zaufania do ludzi i świat rozumiany jako arena walki, makiawelicznej taktyki zachowania, na którą składa się bogaty zestaw technik manipulacji, a także makiawelicznej moralności, której istotą jest brak skrupułów w wykorzystywaniu ludzi jako środków, służących do osiągania osobistych celów. Działanie nie wprost polega na stworzeniu specyficznych warunków i dostarczaniu niekorzystnych dla rozwoju dziecka doświadczeń, których istotą jest chłód i emocjonalne wyobcowanie, nadmierna kontrola lub obojętność, brak empatycznego zrozumienia i instrumentalne traktowanie. Nie wiemy, jaki zestaw metod wychowawczych są skłonni stosować makiaweliczni rodzice – być może, zgodnie z ich opinią na temat wywierania wpływu, każda metoda uznana za sku-

teczną będzie dopuszczalna. Nie wiemy także, jakie są cele wychowawcze makiawelisty – czy bardziej zależy mu na przekazaniu dziecku własnej wizji świata, co jednak sprawi, że będzie dużo trudniej ufać mu i nim kierować, czy raczej wygodniej będzie stawiać dziecku odwrotne wymagania, co zapewni rodzicom większy komfort. Przytoczone wyniki badań świadczą o tym, że obydwie sytuacje mogą mieć miejsce, na przykład w zależności od wieku dziecka. Być może od dziecka małego wymaga się posłuszeństwa, starsze zaś przyuczane jest do „właściwych”, z punktu widzenia makiawelisty, zachowań. Może być i tak, że oczekiwania rodziców są zróżnicowane. W rodzinie dziecko skłaniane jest do przyjęcia roli komplementarnej w stosunku do makiawelicznych tendencji opiekunów, poza rodziną zaś powinno powielać wzór zachowania rodziców. Niezależnie jednak od ideałów wychowawczych rodziców stanowią oni dla dziecka pierwszy i najważniejszy wzór interakcji osobowych, trudno więc wyobrazić sobie, że makiaweliczni rodzice ukształtują w dziecku postawę niemakiaweliczną – otwartą na ludzi, ufną – lecz nie naiwną, uczciwą, zainteresowaną bliskim kontaktem z ludźmi, gotową do współpracy.

Ze względu na specyfikę ról matki i ojca makiawelizm każdego z rodziców może oddziaływać odmiennie. Różnie może też przebiegać w makiawelicznych rodzinach socjalizacja dziewcząt i chłopców. Stereotypy ról płciowych mogą sprawiać, że chłopcy będą przygotowywani do roli manipulatora, a dziewczynki w większym stopniu do roli „ofiary”. Pozycja każdego z dzieci w rodzinie, wielkość rodziny, przynależność klasowo-warstwowa, obecność innych niż rodzice osób znaczących we wczesnym okresie rozwoju dziecka to tylko niektóre czynniki mogące wpływać na makiawelicznych rodziców modyfikować. Wrodzone podstawy osobowości dziecka również będą miały ogromne znaczenie. Bardzo ważne jest rozstrzygnięcie, czy – jak sugerują biolodzy ewolucyjni – manipulacyjność może mieć podstawy genetyczne, a tym samym socjalizacja dzieci o różnych predyspozycjach w tym zakresie powinna być prowadzona odmiennie. Przyszłe badania powinny rozstrzygnąć też kwestię wpływu makiawelizmu rodziców na trwałość i jakość ich małżeństwa, a więc także na jakość relacji rodzinnych. Należy dowiedzieć się, jak makiawelista rozumie i jak realizuje rolę rodzica, z natury długoterminową, wymagającą odstąpienia od egocentryzmu, dużego emocjonalnego zaangażowania oraz takich zachowań, jak współpraca z małżonkiem, troska i opieka. Są to zachowania typowe dla niemakiawelisty. Dotychczasowe badania, pokazujące pozytywny związek makiawelizmu z nastawieniem na wymianę i negatywny z nastawieniem na wspólnotę (Chen, Lee-Chai, Bragh, 2001, s. 173–187), powiązania ze strategią rozrodczą preferującą ilość, a nie jakość potomstwa (Figueredo et al., 2005, s. 1349–

1360), a także negatywną relację z zaufaniem i odwzajemnianiem (Gunnthorsdottir, McCabe, Smith, 2002, s. 49–66; Burks, Carpenter, Verhoogen, 2003, s. 195–216), świadczą o tym, że podjęcie roli rodzica może być dla makiawelisty trudne.

Polska transformacja społeczno-gospodarcza i związane z nią zmiany aspiracji i stylów życia mogą kształtować silniejsze postawy makiaweliczne młodych Polaków. Czynnikiem pośredniczącym może być przynależność klasowo-warstwowa rodziny. Zbadanie, jak przynależność ta wpływa na przekaz rodzinny dotyczący makiawelizmu, pozwoliłoby określić grupy szczególnie narażone na ideologię makiaweliczną.

Podsumowanie

Jest wiele powodów, aby kształtowanie się osobowości makiawelicznej u dzieci uznać za zjawisko niekorzystne. Coraz więcej wyników badań pokazuje, że cecha ta nie służy ani jednostce, ani tym bardziej innym ludziom, z którymi wchodzi ona w bliższe i dalsze relacje. Jeśli stwierdzimy, że podstawą psychicznego zdrowia i dobrostanu jest zaspokojenie potrzeb, a wiele z nich zaspokoić możemy jedynie wiążąc się z innymi ludźmi, dojdziemy do wniosku, że postawa makiaweliczna zdecydowanie utrudnia ich zaspokojenie. Jeśli zgadzamy się z tezą, że współpraca lepiej zaspokaja ludzkie potrzeby niż rywalizacja i że możliwe jest dobre funkcjonowanie grup, formalnych i nieformalnych, opartych na współdziałaniu, musimy przyznać, że obecność makiawelisty w takiej grupie rozsądza ją od wewnątrz, więc nie jest pożądana. Mimo pozorów przewagi nad innymi ludźmi makiaweliści nie są w życiu bardziej zadowoleni ani nie odnoszą większych sukcesów (Hollon, 1983, s. 432–434; Hunt, Chonko, 1984, s. 30–42), natomiast są bardziej narażeni na różnego typu patologie.

Nie wiemy, jak stabilna jest cecha makiawelizmu u dzieci, jednak niezależnie od tego możemy być pewni, że jej podstawy kształtują się w rodzinie. Ponieważ właściwość ta wiąże się z niekorzystną prognozą, szczególnie w sferze kontaktów interpersonalnych, poznanie mechanizmów jej przekazywania oraz sposobów przejawiania się makiawelizmu dziecięcego i jego skutków stanowi ważny, także z praktycznego punktu widzenia, problem badawczy.

Bibliografia

- Allsopp J., Eysenck H.J., Eysenck, S.B.G., 1991: *Machiavellianism as a component in psychoticism and extraversion*. "Personality and Individual Differences", Vol. 12 (1).
- Andreou E., 2004: *Bully/victim problems and their association with Machiavellianism and self-efficacy in Greek primary school children*. "British Journal of Educational Psychology", Vol. 74.
- Barnett M.A., Thompson S., 1985: *The role of perspective taking and empathy in children's Machiavellianism, prosocial behavior, and motive for helping*. "Journal of Genetic Psychology", Vol. 146 (3).
- Braginsky D.D., 1970: *Machiavellianism and manipulative interpersonal behavior in children*. "Journal of Experimental Social Psychology", Vol. 6.
- Burks S.V., Carpenter J.P., Verhoogen E., 2003: *Playing both roles in the trust game*. "Journal of Economic Behavior and Organization", Vol. 51.
- Chen S., Lee-Chai A.Y., Bragh J.A., 2001: *Relationship orientation as a moderator of effects of social power*. "Journal of Personality and Social Psychology", Vol. 80 (2).
- Christie R., Geis F.L., 1970: *Studies in Machiavellianism*. New York.
- Christoffersen D., Stamp C., 1995: *Examining the relationship between Machiavellianism and paranoia*. "Psychological Reports", Vol. 76.
- Dien D.S., 1974: *Parental Machiavellianism and children's cheating in Japan*. "Journal of Cross Cultural Psychology", Vol. 10.
- Dien D.S., Fujisawa H., 1979: *Machiavellianism in Japan: A longitudinal study*. "Journal of Cross-Cultural Psychology", Vol. 10.
- Draheim Sz.E., 2004: *Makiaweliczna osobowość niepełnoletniego świadka*. Poznań.
- Fehr B., Samsom D., Paulhus D.L., 1992: *The Construct of Machiavellianism: Twenty Years Later*. In: *Advances in personality assessment*. Vol. 9. Eds. C.D. Spielberger, J.N. Butcher. Hillsdale.
- Figueredo A.J., Vasquez G., Brumbach B.H., Sefcek J.A., Kirsner B.R., Jacobs W.J., 2005: *The K-factor: Individual differences in life history strategy*. "Personality and Individual Differences", Vol. 39.
- Gunnthorsdottir A., McCabe K., Smith V., 2002: *Using the Machiavellianism instrument to predict trustworthiness in a bargaining game*. "Journal of Economic Psychology", Vol. 23.
- Gurtman M.B., 1992: *Trust, distrust, and interpersonal problems: A circumplex analysis*. "Journal of Personality and Social Psychology", Vol. 62.
- Hollon C.J., 1983: *Machiavellianism and managerial work attitudes and perceptions*. "Psychological Reports", Vol. 52.
- Hunt S.D., Chonko L.B., 1984: *Marketing and Machiavellianism*. "Journal of Marketing", Vol. 48.
- Jakubik A., 1999: *Zaburzenia osobowości*. Warszawa.
- Kashy D.A., DePaulo B.M., 1996: *Who lies?* "Journal of Personality and Social Psychology", Vol. 70.
- Kraut R.E., Price J.D., 1976: *Machiavellianism in parents and their children*. "Journal of personality and Social Psychology", Vol. 33 (6).

- Marušić I., Bratko D., Zarevski P., 1995: *Self-reliance and some personality traits: sex differences*. "Personality and Individual Differences", Vol. 19 (6).
- McHoskey J.W., 2001: *Machiavellianism and personality dysfunction*. "Personality and Individual Differences", Vol. 31.
- McHoskey J.W., Worzel W., Szyarto C., 1998: *Machiavellianism and psychopathy*. "Journal of Personality and Social Psychology", Vol. 74.
- Mudrack P.E., 1989: *Age-related differences in Machiavellianism in an adult sample*. "Psychological Reports", Vol. 64.
- O'Kelly V., Solar D., 1971: *Machiavellianism in parents and children*. "Psychological Reports", Vol. 29.
- Paulhus D.L., Williams K., Harms P., 2001: *Shedding light on the Dark Triad of personality: narcissism, Machiavellianism, and psychopathy*. San Antonio. [Referat prezentowany na Zjeździe SPSP].
- Paulhus D.L., Williams K.M., 2002: *The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism and psychopathy*. "Journal of Research in Personality", Vol. 36.
- Poderico C., 1987: *Machiavellianism and anxiety among Italian children*. "Psychological Reports", Vol. 60.
- Przetacznik-Gierowska M., Tyszkowa M., 1996: *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa.
- Ramanaich N.V., Byravan A., Detwiler F.R.J., 1994: *Revised NEO Personality Inventory profiles of Machiavellian and non-Machiavellian people*. "Psychological Reports", Vol. 75.
- Ricks J., Fraedrich J., 1999: *The Paradox of Machiavellianism: Machiavellianism May Make for Productive Sales but Poor Management Reviews*. "Journal of Business Ethics", Vol. 20.
- Rushton J.P., Chrisjohn R.D., Fekken G.C., 1981: *The altruistic personality and the self-report altruism scale*. "Personality and Individual Differences", Vol. 2.
- Sjöberg L., 2001: *Emotional intelligence: A psychometric analysis*. "European Psychologist", Vol. 6 (2).
- Sjöberg L., Littorin P., 2003: *Emotional intelligence, personality and sales performance*. SSE/EFI Working Paper Series in Business Administration, no 2003:8, Center for Risk Research, Stockholm School of Economics.
- Śmieja M., 2005: *Inteligencja społeczna a osobowość*. „Psychologia jakości życia”, nr 4/1.
- Sutton J., Keogh E., 2001: *Components of Machiavellian beliefs in children: relationships with personality*. "Personality and Individual Differences", Vol. 30.
- Szmajke A., 2001: *Jacyż są makiaweliści*. W: *Od myśli i uczuć do decyzji i działań*. Red. D. Doliński, B. Weigl. Warszawa.
- Touhey J.C., 1973: *Child-rearing antecedents and the emergence of Machiavellianism*. "Sociometry", Vol. 36.
- Tripathi R.C., Sinha Y., 1981: *Social influence and development of Machiavellianism*. "Psychological Reports", Vol. 26.
- Wastell C., Booth A., 2003: *Machiavellianism: An alexithymic perspective*. "Journal of Social and Clinical Psychology", Vol. 22 (6).
- Webster R.L., Harmon H.A., 2002: *Comparing levels of machiavellianism of today's college students with college students of the 1960s*. "Teaching Business Ethics", Vol. 6.
- Wilson D.S., Near D., Miller R.R., 1996: *Machiavellianism: A Synthesis of the Evolutionary and Psychological Literature*. "Psychological Bulletin", Vol. 119 (2).

- Wilson D.S., Near D.C., Miller R.R., 1998: *Individual differences in Machiavellianism as a mix of cooperative and exploitative strategies*. "Evolution and Human Behavior", Vol. 19.
- Wirtz J., Kum D., 2004: *Consumer cheating on service guarantees*. "Journal of Academy of Marketing Science", Vol. 32 (2).